

Postoj sociálních pracovníků pracujících s lidmi bez domova k silným stránkám jejich klientů

Monika Punová – Magdaléna Danková

Abstrakt

Sociální práce zaměřená na silné stránky klientů vychází z premisy, že intervence sociálních pracovníků by měly stavět na talentech, potenciálech, vizích, naději, možnostech, jež má každý klient k dispozici. Což platí i o bezdomovcích, na které je zaměřena tato empirická stať. Jejím cílem je zodpovědět hlavní výzkumnou otázku: Jaký je postoj sociálních pracovníků pracujících s lidmi bez domova ve vybrané organizaci k využívání silných stránek klienta? K jejímu zodpovězení sloužilo kvalitativní šetření mezi sedmi sociálními pracovníky vybrané organizace, s nimiž byly vedeny polostrukturované rozhovory. Ukázalo se, že pracovníci vybrané organizace považují za důležité využívat potenciál klienta a také jej dle svých slov využívají, nicméně bylo zajímavé, jakým způsobem se tak děje. Za závažné považujeme zjištění, že přestože zaměření na potenciály nabízí značné možnosti již od počátečních fází intervence, pracovníci uvedli, že silným stránkám v rámci počátečního posouzení nevěnují téměř žádný prostor.

Klíčová slova: sociální práce zaměřená na silné stránky jedince, bezdomovec

Abstract

Strength-based social work is based on the premise that the intervention of social workers should build on the talents, potential, visions, hopes and opportunities available to each client. This is also true of the homeless persons targeted by this empirical article, the aim of which was to respond to the main research question: What is the attitude of social workers working with homeless persons in a selected organisation to exploiting the strengths of their clients? The issue was approached via the conducting of a qualitative survey among seven social workers from the selected organisation involving semi-structured interviews. The results of the research indicated that the social workers considered it important to make use of the potential of the client and that, indeed, they use it in practice; moreover, it was interesting to note the approach they adopt in this respect. We consider it important to note, however, that although the focus on client potential offers considerable opportunities from the early stages of intervention, the respondents stated that they did not devote significant attention to the strengths of the initial assessment.

Keywords: strength-based social work, homeless persons

Úvod

Americký vědec Martin Seligman, který proslul v 70. letech výzkumem bezmoci, postupně dospěl k závěru, že vědy o člověku by se měly zaměřit především na silné stránky, protože „činí život člověka hodnotným“ (viz jeho nástupnický prezidentský projev pro Americkou psychologickou asociaci, srov. Třešňák, 2019). Tento posun „od slabého k silnému“ vnímáme i v sociální práci, kde původní deficitní modely, jež se zaměřovaly na slabé stránky jedinců, na jejich problémy, byly od 80. let 20. století postupně nahrazovány přístupy zaměřenými na lidský potenciál. A právě na využití silných stránek v práci se specifickou skupinou lidí bez domova je zaměřen tento příspěvek. Zajímalo nás, jak pracovníci vnímají tematiku silných stránek u bezdomovců, s jakými emocemi ji mají spojenou a do jaké míry ji využívají v rámci poskytovaných intervencí.

V loňském 5. čísle Fóra sociální politiky byl publikován zajímavý text Libora Prudkého představující dílčí výsledky projektu Centra pro sociální a ekonomické strategie FSV UK, který se zaměřil na problematiku bezdomovectví (Prudký, 2019). Výzkumný tým pod vedením Martina Potůčka

dospěl k řadě empirických zjištění, nás nicméně zajímala ta, která se týkala oblasti sociální práce. Dlužno podotknout, že jich nebylo málo a není smyslem tohoto textu na všechny z nich reagovat. Autoři mj. doporučují preferovat „partnerský přístup“, který aktivizuje klienta. Akcentují rovněž důležitost znalosti cílové skupiny, která by měla být předpokladem jakéhokoliv systémového opatření. Mezi výzkumnými implikacemi uvádí, že „bez spolupráce a pomoci lidem bez domova v jejich rozvoji, růstu sebevědomí a sebereflexe nelze v řešení této problematiky dosáhnout úspěchu“ (Prudký, 2019, 35). Právě těchto skutečností se týká náš příspěvek. V něm stručně představujeme základní principy sociální práce orientované na potenciály klienta, která patří mezi partnerské přístupy (i když v sociální práci hovoříme spíše o přístupech participativních), a usilujeme o lepší porozumění cílové skupině bezdomovců. Především ale poukazujeme na důležitost podpory silných stránek u bezdomovců, která může zvyšovat efektivitu intervencí.

Teoretická východiska

Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci (FEANTSA) defi-

nuje člověka bez domova i domov jako takový ve třech úrovních – fyzické (možnost využívat prostor k bydlení), sociální (soukromý prostor, kde lze udržovat sociální vztahy) a právní (právo užívat daný prostor) (Edgar, 2004). Se ztrátou domova člověk zároveň ztrácí zázemí, jistotu a sociální kapitál (Vágnerová et al., 2013), bojuje a odolává stigmatizaci, obviňování, opovržení (Geisslerová et al., 2012), což jsou důvody, proč lidé bez domova většinou neparticipují na společenském životě (Průdková, Novotný, 2008). Pro sociální pracovníky představuje tato marginalizovaná skupina značnou výzvu. Musí si klást otázku, jaké by měly být principy intervencí, aby lidé bez domova svou obtížnou životní situaci zvládli pokud možno co nejvíce vlastními silami a dokázali se z ní vymanit.

Jedním z nástrojů může být využití principů sociální práce orientované na silné stránky klienta, jejímž průkopníkem je především Saleebey (1992). Jedná se o poměrně nový přístup v sociální práci, který nečerpá z dřívějších deficitních modelů (jež se zaměřovaly na to, co je u klienta a v jeho prostředí slabé – na dysfunkce a deficity), ale soustředí se na paradigma-tický posun „od slabého k silnému“

(podobný posun vnímáme i v dalších pomáhajících profesích – viz např. rozvoj pozitivní psychologie). Sociální práce zaměřená na potenciální neignoruje slabé stránky klienta, ale zaměřuje se především na silné stránky, které klientu dodávají sílu a pomáhají mu dosáhnout požadovanou změnu (Hammond, Zimmerman, 2012), protože každý člověk má schopnosti a vnitřní zdroje, které mu pomáhají čelit výzvám (Brun, Rapp, 2001). Důležité je participativní posouzení situace klienta (Navrátil, 2018; Navrátilová, 2018), vnímat příběh klienta, jeho vlastní pohled na situaci ve snaze posilovat jeho naději a odvalu (Van Wormer, 2001 in Healy, 2014), přičemž jedním z cílů intervence je ukázat klientovi nové možnosti, kterými disponuje, ale doposud je nedokázal využít.

Zaměření na silné stránky a jejich podporu pomáhá klientům zvládat i nepříznivé životní okolnosti (Punová, 2014, 2020). V rámci tohoto přístupu je kladen velký důraz na zmocnění klienta, které je považováno za způsob, jenž mu pomáhá využít aktiva, definovat bariéry a dát do souladu vnitřní a vnější zdroje (Saleebey, 2000). Charakteristickým znakem zmocnění je aktivizace a spoluzodpovědnost klienta na řešení vlastní situace. Pomocí zmocnění klienti získávají kontrolu nad vlastním životem a tak dokáží legitimní cestou překonávat překážky (Navrátil, 2001). Role profesionála spočívá v rozvoji vnímavosti klienta vůči zdrojům a v doprovázení k tomu, aby je využil. Zároveň iniciuje, aby klient reflektoval také bariéry jejich využití. Základní východisko je, že ať už je člověk v sebevíce náročné situaci, vždy má své potenciály, vždy lze nalézt něco, na čem lze stavět pozitivní vývoj. Mohou to být také touhy, vize a naděje. Ostatně jak uvádí Seligman (2000), lidský potenciál lze nejlépe využít nikoliv tehdy, když se člověku daří, ale naopak v těžkých chvílích života, kdy svůj potenciál skutečně potřebuje.

Metodologie

Výzkum vycházel z kvalitativní strategie, cílem bylo hloubkové porozumění danému jevu (Hendl, 2016). Byl realizován pomocí techniky polostrukturovaných hloubkových rozhovorů. Tento typ rozhovoru má předem určené otázky (Švaříček, 2007, in Švaříček, Šedřová a kol., 2007), ale zároveň poskytuje prostor na další vyjasňující otázky či úpravy otázky na základě vývoje rozhovoru (Gavora, 2008). Cílem výzkumu bylo zodpovědět hlavní výzk. otázku: „*Jaký je postoj sociálních pracovníků pracujících s lidmi bez domova ve vybrané organizaci k využívání silných stránek klienta?*“ Pro její zodpovězení byly stanoveny tři dílčí výzkumné otázky (dále DVO), které vyplývaly z tříložkového konceptu postoje:

1. DVO: „*Jaký je postoj sociálních pracovníků pracujících s lidmi bez domova ve vybrané organizaci k využívání silných stránek klienta v rámci kognitivní složky postoje?*“ Cílem bylo zjistit vnímání pracovníků, jejich myšlenky, názory a představy v souvislosti s daným tématem.

2. DVO: „*Jaký je postoj sociálních pracovníků pracujících s lidmi bez domova ve vybrané organizaci k využívání silných stránek klienta v rámci emoční složky postoje?*“ Pozornost v rámci této DVO byla zaměřena na prožívání pozitivních a negativních emocí pracovníka v souvislosti s využíváním silných stránek klienta a také na to, jaký to může mít dopad na práci s klientem.

3. DVO: „*Jak působí kognitivní a emoční složka na behaviorální složku postoje sociálních pracovníků pracujících s lidmi bez domova ve vybrané organizaci k využívání silných stránek klienta?*“ Zde bylo cílem zjistit, jak pracovníci jednájí v oblasti využívání silných stránek klientů.

Informační partneři byli vybráni na základě záměrného výběru, základním kritériem výběru bylo dosažení II. stupně VŠ vzdělání v sociální práci, minimálně roční aktivní sociální práce s lidmi bez domova a ochota participovat na výzkumu. Průměrná délka praxe informantů byla 2,2 roku. Výzkum byl realizován v jedné organizaci s 5 sociálními pracovníci z terénní sociální služby a 2 sociálními pracovníci z integračního centra. Uvědomujeme si, že absence mužského pohledu může být limitujícím faktorem. Nicméně v době jeho realizace byly v organizaci zaměstnány pouze ženy. Rovněž nebylo možné zapojit do výzkumu více participantů, protože v organizaci víc kvalifikovaných sociálních pracovníků nepracuje. Průměrná délka rozhovoru byla 65 minut. Pro zpracování získaných dat byla využita technika doslovné transkripce, která umožnila eliminovat výskyt subjektivního hodnocení a interpretace dat. Následně proběhla analýza prostřednictvím otevřeného a axiálního kódování v prostředí programu ATLAS.ti.

Jak pracovníci vnímají využívání silných stránek klientů

V rámci kognitivní složky postoje jsme zkoumali, jak pracovníci o tématice uvažují, s jakými představami a názory ji mají spojenou. Respondenti výzkumu hovořili o pozitivních vlastnostech, zdrojích a kapacitách, kterými jedinec disponuje a díky kterým se odlišuje od druhých. V kontextu osob bez domova vnímali různé silné stránky, které jim pomáhají přežít a nějakým způsobem fungovat [Velmi obdivuji, jak se jim daří přizpůsobit okolnostem, přežít každý den. (SP6); zkratka SP označuje sociálního pracovníka; jejich citáty jsou zde uváděny kurzívou a jsou v několika

případech drobně zredigovány za účelem snazší srozumitelnosti]. Právě vůli a schopnost přežít uváděli pracovníci jako nejčastější silnou stránku a dále uváděli s ní související vlastnosti jako vynalézávacost, odolnost, zodpovědnost, vytrvalost, cílevědomost. V této souvislosti hovořili i o manipulaci, která bývá sice spojována s negativním hodnocením, u bezdomovců ji ale vnímali jako pozitivní [... jdou si za svým, tlačí na pilu, na lidi, někdy dá se říct, že manipulace, ale oni to vlastně dokáží využít na to, aby přežili. (SP4)].

Pracovníci se také vyjadřovali k tomu, jak vnímají využívání silných stránek klientů. Ukázalo se, že jej považují za přínosné a to především v oblasti aktivizace a zvýšení sebedůvěry klientů [Každý člověk, když něco řeší v životě, se potřebuje o něco opřít, tak to má být ta silná stránka člověka. Je potřebné o ní vědět a je potřebné ji vyzdvihnout do popředí nebo s ní pracovat. (SP7)]. Zároveň poukazovali na to, že lze tímto způsobem spustit proces trvalejší změny u klienta [Když nastane nějaká změna, je trvalejší, než když silné stránky nevyužíváme. Vlastně jeden úspěch vede k druhému a to vede k nějaké trvalé změně. (SP2)]. Zároveň pracovníci uváděli, že využívání silných stránek může přinést i negativa. Ta mohou vycházet z nesprávného postupu sociálního pracovníka v důsledku neznalosti metody [Když on je dobrý v manipulaci a ty nejsi dobrá v odolnosti, tak se ti to pětinásobně [vymstí]. (SP2)]. Někdy může dojít také k opačným efektům intervence, než pracovník očekával [Nepřechválit ho. Nevnímat to uměle, neříkat tomu klientovi úplně superlativy, že jste jako nejlepší a podobně, tím by mohl dostat nereálný obraz o sobě. (SP5)].

S jakými emocemi mají sociální pracovníci spojeni silné stránky klientů

Sociální pracovníci hovořili o pozitivních i negativních emocích. U těch pozitivních shodně zmiňovali radost [Já se těším z toho, že když jakkoliv ten člověk uvidí tu silnou stránku, že jedna věc je, že ji vidím já, ale že když ji vidí on a v něčem ji využívá, mám z toho velkou radost. (SP68)]. Radost také pramení z vědomí, že využívání silných stránek má smysl a význam. Zároveň sociální pracovníci hovořili také o svém rozhořčení, které pociťují například tehdy, když je klient v rámci využití svých potenciálů pasivní [Mne irituje, když častokrát vím, že tento klient na něco má, ale nedělá to; má na to predispozice a sám si je toho vědomý, ale je v tom lenivý. (SP5)]. Jiný pracovník hovořil o rozhořčení, které pociťuje v souvislosti s manipulací klienta [Může to být klidně i hněv, když mne jeho silná stránka zrovna vytáčí. (SP7)].

Tak, jako se liší intenzita prožívaných emocí, tak se také liší jejich dopad na práci s klienty. Pracovníci uváděli, že využívání potenciálů má pozitivní dopad nejen na klienty, ale i na ně samotné [*I mně to dodává něco pozitivního: že ty silné stránky se začínají objevovat, začínáme je vidět oba dva, že to člověka jakoby popožene*] (SP2). Zároveň uváděli, že mají radost v souvislosti s klienty, kterým se daří rozvíjet své potenciály a vede je to k větší motivaci při práci s nimi. V souvislosti s negativním dopadem emocí uváděli, že někdy může exprese emocí blokovat hlubší spolupráci s klientem (např. může být zahlcen emocemi pracovníka, nemusí je chápat). Někteří pracovníci naopak uváděli, že způsob, jakým prožívají emoce, nemá žádný dopad na jejich práci s klienty. Ať už v důsledku toho, že si hlídají, aby tomu tak bylo [*Snažím se být neutrálně naladěná*] (SP5), nebo se domnívají, že jsou dostatečně „imunní“ vůči emoční expresi.

Jakým způsobem pracovníci využívají silné stránky klientů

Pracovníci uváděli, že potenciály klientů využívají v rámci různých intervenčních metod, především při motivačních a poradenských rozhovorech s klienty. Motivační rozhovor považují v kontextu práce s potenciály za důležitý v tom, že se mohou v jeho rámci zaměřit na motivaci klienta ke změně [*Motivujete člověka k něčemu malému a tím ho vedeme, tím hlavně posilujeme krok dál a někdy možná uvidí i dva kroky dopředu*] (SP2). Jak upozorňuje SP4, někdy to může být bizarní, nejmenší cíl.

V rámci sociálního poradenství se dle svých slov pracovníci snaží potenciály klienta identifikovat, pomáhat mu, aby si je uvědomil a na základě toho jednal [*Nejprve zjistit, jaké zdroje ten člověk má, až na základě toho něco vymýšlet, nějaký další krok*] (SP4). Pokud dle informantů klient nemá dostatečné informace o svých potenciálech, brání to procesu jeho změny (srov. Hammond, Zimmerman, 2012 – viz Teoretická východiska). A když pozná i své možnosti, pak je může využívat při dosahování svých cílů [*Klienta poznat, nalézt jeho silné stránky, v čem funguje a nalézt věc, kterou by chtěl nebo potřeboval změnit, aby si dokázal zlepšit kvalitu života*] (SP1). SP5 v této souvislosti upozornil na důležitost participace klienta [*Klient má právo na své rozhodnutí a spíše je potřeba jej podporovat v tom, co chce on sám*].

Součástí využívání potenciálů při práci s klienty je také jejich zmocňování (Navrátil, 2001) a oceňování. Zmocňování probíhá skrze podporu klienta i jeho cílů, kdy pracovník usiluje o jeho aktivizaci [*I když to byla miniaturní věc, zvednutí telefonu a představení se jen jménem, protože nedokáže dopovědět větu, tak to bylo oceňo-*

váním toho, co zvládl. Tímto docílím toho, že má člověk pocit zodpovědnosti za řešení, je to jeho vlastní [výkon], je to jeho schopný: je to podpora sebedůvěry, jeho zmocnění] (SP1). Právě ocenění toho, co klient dokázal, čím disponuje, je klíčovým prvkem intervencí založených na podpoře potenciálů. Pro pracovníky představuje nástroj, díky kterému dodávají klientům sílu pro zvládnání jejich nepřízní [*Například když si klient neuvědomí, že se mu něco podařilo, tak tehdy se mu to snažím pojmenovat, na základě čeho se mu to podařilo, ocenit to – to je také prvořadé. Pak je možné ten cíl s ním hledat. Víím, že něco jsou klientovy silné stránky, tak [je třeba] přiblížit cíl těmto silným stránkám*] (SP3).

Zajímala nás rovněž frekvence využívání potenciálů v rámci intervencí. Zde se ukázalo, že v počátečních fázích intervence pracovníci jako by se silnými stránkami nedokázali pracovat a využívají je až poté, kdy mají s klientem navázán dlouhodobější vztah [*Určitě to nemám nastavené tak, že při každém poradenství nebo při úplně každém klientovi [dokážu] pojmenovat nějakou jeho silnou stránku, protože často je ten proces zatím krátký, není ještě výrazně navázaný vztah*] (SP5). Pracovníci uváděli, že potenciál využívají ve specializovaném sociálním poradenství, kdy se cítí jistější, protože již více znají situaci klienta a mají s ním navázaný vztah.

Závěr

Cílem výzkumu bylo zjistit, jak sociální pracovníci vybrané organizace vnímají problematiku využívání silných stránek klientů v rámci poskytovaných intervencí, s jakými emocemi ji mají spojenou a zda a jakým způsobem tyto potenciály v rámci poskytovaných intervencí využívají. O potřebnosti tématu u bezdomovců svědčí výrok SP2, který uvedl, že bezdomovci jsou natolik specifickou skupinou, že *málokdo vlastně v souvislosti s nimi hovoří o silných stránkách*.

Empirické šetření ukázalo, že v případě dotazovaných sociálních pracovníků tomu tak není a tematika využívání potenciálů u klientů z řad bezdomovců jim nebyla cizí. Za pozitivní lze považovat, že pracovníci dokázali v kognitivní dimenzi postojů identifikovat celou řadu potenciálů klientů, kterých si u nich váží a dokonce je i obdivují (vůle a schopnost přežít, vynalézavost, odolnost, zodpovědnost, vytrvalost, cílevědomost). Kladným rysem je také skutečnost, že reflektují i možná úskalí související s využitím silných stránek (ať už se jedná např. o neznalost metody či podcenění rizika manipulace od klienta). Taktéž si v rámci emoční složky postojů uvědomují, že práce s potenciály klientů u nich vyvolává různé emoce (radost, rozhořčení), a proto se snaží o jejich regulaci,

aby neměly negativní dopad na intervenci. Ale právě v emoční rovině postoje jsme našly rovněž negativní aspekty, kdy někteří pracovníci hovořili o tom, že jejich emoce nemají žádný dopad na klienty. Může to svědčit o nižší emoční reflexi pracovníků i o méně rozvinuté schopnosti kritického myšlení jako takového. V behaviorální komponentě postoje se ukázalo, že pracovníci využívají potenciály klientů, a to především v rámci motivačních a poradenských rozhovorů s klienty.

Za méně pozitivní považujeme, že pracovníci nemají odvahu pracovat s potenciály klientů od počáteční fáze intervence (např. prostřednictvím vstupního posouzení), ale využívají je až poté, kdy s nimi mají navázán intenzivnější vztah. Je otázkou, jakým způsobem tedy posuzují situaci klienta, když se od prvopočátku nezměřují na jeho zdroje, kapacity, vize a možnosti, na nichž lze dle tohoto přístupu stavět a jež jsou pro úspěch intervence klíčové. Na těchto výsledcích se ukazuje, že využití sociální práce orientované na silné stránky klientů není v praxi vždy jednoduché a na pracovníky může klást nemalé nároky. Tato empirická zjištění nelze vzhledem k charakteru použité metody zobecňovat na celou populaci sociálních pracovníků, kteří pracují s bezdomovci, snaží se přispět k porozumění problematice z pohledu pracovníků jedné organizace.

Na základě našeho výzkumu doporučujeme rozvíjet u sociálních pracovníků reflexivitu v emoční oblasti a zahrnout problematiku potenciálů klienta již do vstupních fází posouzení jeho situace. Rovněž navrhuje v rámci intervencí více akcentovat možnost podpory zapojení klientů v aktivitách, které by jim umožňovaly osvojování si takových kompetencí a rolí, díky nimž by se mohli učit aktivitám souvisejícím s rozvojem jejich potenciálu (jako např. „divadlo utlačovaných“, sportovní utkání, sebeprezentace ve sdělovacích prostředcích atd.).

Literatura

- BRUN, C., RAPP, C. 2001. Strengths-based case management: Individuals' perspectives on strengths and the case manager relationship. In: *Social Work* 46(3), 278–88.
- EDGAR, B., (et al.). 2004. Third Review of Statistics on Homelessness in Europe: Developing an Operational Definition of Homelessness. Brusel: FEANTSA.
- GAVORA, P. 2008. Úvod do pedagogického výzkumu. Bratislava: Univerzita Komenského.
- GEISLEROVÁ, E. (et al.). 2012. Mít přehled: průvodce informačními a poradenskými službami pro mládež v ČR. Praha: Národní institut dětí a mládeže Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy.
- HAMMOND, W., ZIMMERMAN, R. 2012. A strengths-based perspective. A report for resiliency initiatives.
- HEALY, K. 2014. Social work theories in context: creating frameworks for practice. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.
- HENDL, J. 2016. Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace. Praha: Portál.

NAVRÁTIL, P. 2018. Epistemické diskursy „vysvětlení“ a „porozumění“ v modelech posouzení životní situace. In: *Sociální práce / Sociální práce*, 18(6), 5–25.

NAVRÁTIL, P. 2001. Teorie a metody sociální práce. Brno: Zeman.

NAVRÁTILOVÁ, J. 2018. Využití capability přístupu při posouzení dětského well-beingu. In: *Sociální práce / Sociální práce*, 18(6), 65–78.

PRUDKÝ, L. Řešení návratu lidí bez domova do bydlení. *Fórum sociální politiky*. 2019, roč. 13, č. 5, s. 31–36.

PRŮDKOVÁ, T., NOVOTNÝ, P. 2008. *Bezdomovec*. Praha: Triton.

PUNOVÁ, M. *Resilience aneb příznivý vývoj navzdory nepříznivým okolnostem*. In: PUNOVÁ, M., NAVRÁTILOVÁ, J. (et al.). *Praktické vzdělávání v sociální práci optikou konceptu resilience*. Brno: Masarykova univerzita.

PUNOVÁ, M. 2020. Využití silných stránek jedinců v rámci sociální práce. In: Kallová, N.; Lukšík, I. (eds.). *Kvalita života a kvalita vztahů*. Zborník z konferencie Potrebujeme pozitívne myslieť, cítiť

a konať? Bratislava: Ústav výskumu sociálnej komunikácie Slovenskej akadémie vied, s. 79–90.

SALEEBEY, D. 1992. *The Strengths perspective in social work practice*. New York: Longman.

SALEEBEY, D. 2000. Power in The People: Strengths and Hope. In *Advances in Social Work*, roč. 1, č. 2, s. 127–136.

ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kol. 2007. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry. Praha: Portál.

TŘEŠŇÁK, P. 2019. Je vědeckost klíčem ke štěstí? Výprava do říše pozitivní psychologie. *Respekt*, č. 51–52, s. 15–19.

VÁGNEROVÁ, M. (et al.). 2013. *Bezdomovec* jako alternativní existence mladých lidí. 1. vyd. Praha: Karolinum.

PhDr. Monika Punová, Ph.D.

(punova@apps.fss.muni.cz) je odbornou asistentkou na Katedře sociální politiky a sociální práce Fakulty sociálních studií

Masarykovy univerzity (Department of social policy and social work, Faculty of social studies, Masaryk University), Joštova 218/10, 602 00 Brno, Česká republika. Zaměřuje se na téma odolnosti a jejího zvyšování u studentů, sociálních pracovníků a vybraných rizikových skupin. Poskytuje supervize v organizacích sociálních služeb.

Mgr. Magdaléna Danková

(m.dankova226@gmail.com) vystudovala sociální práci na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity. Od roku 2015 působila jako terénní sociální pracovník, od roku 2019 je koordinátorkou denního nízkoprahového centra pro lidi bez domova v neziskové organizaci v Bratislavě.

Diskuse

Jakou reformu penzí pro ČR a proč?¹

Jaroslav Šulc – Radim Valenčík

Článek se zabývá penzijní reformou v České republice. Současný stav diskuse vidí jako příležitost pro ekonomickou teorii, která se může odpoutat od zájmového a ideologického pozadí názorových střetů a přispět k nalezení efektivního a sociálně co možná nejspravedlivějšího řešení. Cílem příspěvku je upozornit na rizika některých přístupů, pokusit se modelově kvantifikovat některé alternativy a ukázat širší kontext reformy penzijního systému. Autoři navrhuji využití tzv. postgraduální nadstavby systému průběžného důchodového pojištění, tedy využití dosud ladem ležících možností, které by efektivněji konstruovaný systém mohl nabídnout osobám v předdůchodovém věku, ale zejména lidem, kterým podle zákona již vznikl nárok na starobní důchod. Předložený návrh akcentuje možnosti prodloužení doby produktivního uplatnění člověka na profesních trzích s posílením tomu odpovídajících motivačních prvků i v systému zdravotního pojištění. Podle autorů má jejich koncept potenciál nejen výrazně vylepšovat příjmovou bilanci budoucích penzistů, ale také tlumit negativní dopady nastupující demografické krize do veřejných financí, a to již v této dekádě.

Úvod

Na pořad dne se v ČR opět dostala další etapa penzijní reformy směřující tentokrát k transformaci dnešního systému státních penzí do vytvoření jak „nultého“ pilíře (jednotné testované penzijní dávky), tak k posílení motivační role prvního pilíře prodloužením doby produktivního uplatnění člověka na profesních trzích. Cenným výchozím příspěvkem doporučujícím akční přístup je článek Jaroslava Vostatka v prvním letošním čísle Fóra sociální politiky (Vostatek 2020). Navrhuje tzv. „malou“ a „velkou“ reformu – tedy čím začít a jak pokračovat (zejména s využitím rakouského modelu a rakouských zkušeností). Námí zde předložený přístup navazuje na Vostatkův text a jde ještě dál. Nejdříve stručně shrneme prozatímní hlavní přístupy k dané problematice.

1. Čtyři hlavní pozice

Diskuse na téma další fáze penzijní reformy vede k vytvoření čtyř názorových skupin:

a) *Konzervativní politici* (i někteří politici orientovaní levicově) zpochybňují nutnost zásadnějších změn a připouštějí jen parametrické úpravy. Ty však výsledně směřují k většímu rovnostářství a výraznější valorizaci důchodů, a to i za cenu jejich částečného dofinancování z daňových zdrojů. Nepřipouštějí prodloužení doby odchodu do důchodu s argumentem, že stávající demografický vývoj nabízí finanční udržitelnost důchodové bilance nejméně do roku 2035.

b) *Část odborníků vychází z principu předběžné opatrnosti a ze skutečnosti, že penzijní systém se vyznačuje značnou setrvačností*. Navrhuji paušální prodloužení doby odchodu do důchodu (až nad 67 let)

vázané na dlouhodobou tendenci prodloužení očekávané doby dožití mužů i žen. Jakkoliv by to vedlo ke snížení tlaku na veřejné finance, jedná se o poměrně nepopulární návrh, byť je podporován i částí státní administrativy.

c) *Jiná část odborníků navrhuje vyšší motivaci k individuálnímu prodloužení doby odchodu do důchodu, a to podle fyzických i duševních dispozic konkrétního člověka a možností jeho profesního uplatnění*. Tato varianta má podporu ministryně práce a sociálních věcí i Komise pro spravedlivé důchody. Hlavním theoretickým představitelem této skupiny, který disponuje nejpropracovanějším konceptem postupné realizace reformy, jehož přístupy a návrhy jsou ovšem ministerskou Komisí pro spravedlivé důchody akceptovány jen částečně, je výše zmíněný Jaroslav Vostatek (Vostatek 2020). Dlužno konstatovat, že ne všichni z této názorové